

Zaza dilini janlandyran ýazyjy: Roşan Lezgin

Category: Edebi makalalar, Ertekiler, Hekaýalar, Kitapcy, Romanlar, Sözler
написано kitapcy | 26 января, 2025
Zaza dilini janlandyran ýazyjy: Roşan Lezgin ZAZA DILINI JANLANDYRAN ÝAZYJY: ROŞAN LEZGIN

Soňky wagtlar zaza, zazaki, kyrdkı (kürt) dili hakda köp gürrüň edilýär. Ilki bir spikeriň «näbelli dil» diýmegi, yzyndan Ýokary Halk mejlisinde deputatlaryň biriniň gepläp nägilelik bildirmegi we ahyrynda-da sosial mediýadaky dadybidatlar.

Kyrk ýyl öñ zaza dilinde ýazylan tekst gözleseňiz, megerem Mela Ehmede Hasiniň 1899-njy ýylda çap edilen «Möwlidi» bilen Osman ependiniň ýazan «Möwlidi-Şerif» kitaplaryndan başga ýeke kitaba duşmazdyňyz.

Emma soňky kyrk ýylda has köp dil üsti bilen gelip ýeten bu

dili ýa-da dialekti ýazuw görnüşine getiren, bu dialektde onlarça gazet-žurnalyň, ýüzlerce kitabyň çap edilmegi üçin uly işleri bitiren adamlar bar. Olaryň köpüsi her dürli mümkünçilikler bilen bu işi edip bilen bolsalar, içlerinden biri ähli mümkünçiliksizliklere garamazdan uly işleriň hötdesinden geldi. Oňa Roşan Lezgin diýýärler. Men hazır şonuň gürrüñini etmek isleýärin.

Emma onuň geçen döredijilik ýoly ibrany dilini täzeden janlandyran asly russiyaly jöhit Eliezer Ben Yahuda şeýle bir meňzeýär welin, Ben Yahuda hakda gysgaça aýdyp geçmezden Lezgine düşünip bolmaz diýip pikir edýärin.

Şonuň üçin ilki bilen gysgaça-da bolsa Eliezed Ben Yahudanyň geçen durmuş ýoluna göz aylalyň.

Internet maglumatlaryna we degişli kitaplara seredende, şeýle maglumatlara duş gelýäris.

Ben Yahuda 1858-nji ýylda häzirki Belorussiyada dünýä inipdir. Çagalygynda beýleki jöhit çagalary ýaly dini bilim alypdyr we Töwratdyr Talmudy iwrit dilinde okapdyr.

Iwrit dili şol wagtlar latyn dili ýaly diňe okuw dili eken we köçede jöhitlerem bu dilde gürlemändir.

Emma kiçijik Eliezer şol gün iwrit dilini sinagoglardan köçelere,çaň basan dini kitaplaryň sahypalaryndan ýonekeý kitaplaryň, gazet-žurnallaryň diline öwürmäge äht edipdir.

Ýokary bilim almak üçin Parižiň Sorbonn uniwersitetine giripdir. Ol bu ýerde iwrit dili sapagyndan ýiti täsirlenipdir.

Bu sapagyň diňe iwrit dilinde geçilmegi onuň iwrit diliniň gündelik durmuşda-da ulylyp biljekdigi hakdaky pikirini berkidipdir.

Şonuň üçin kime duşsa iwrit dilinde gürläp başlapdyr.

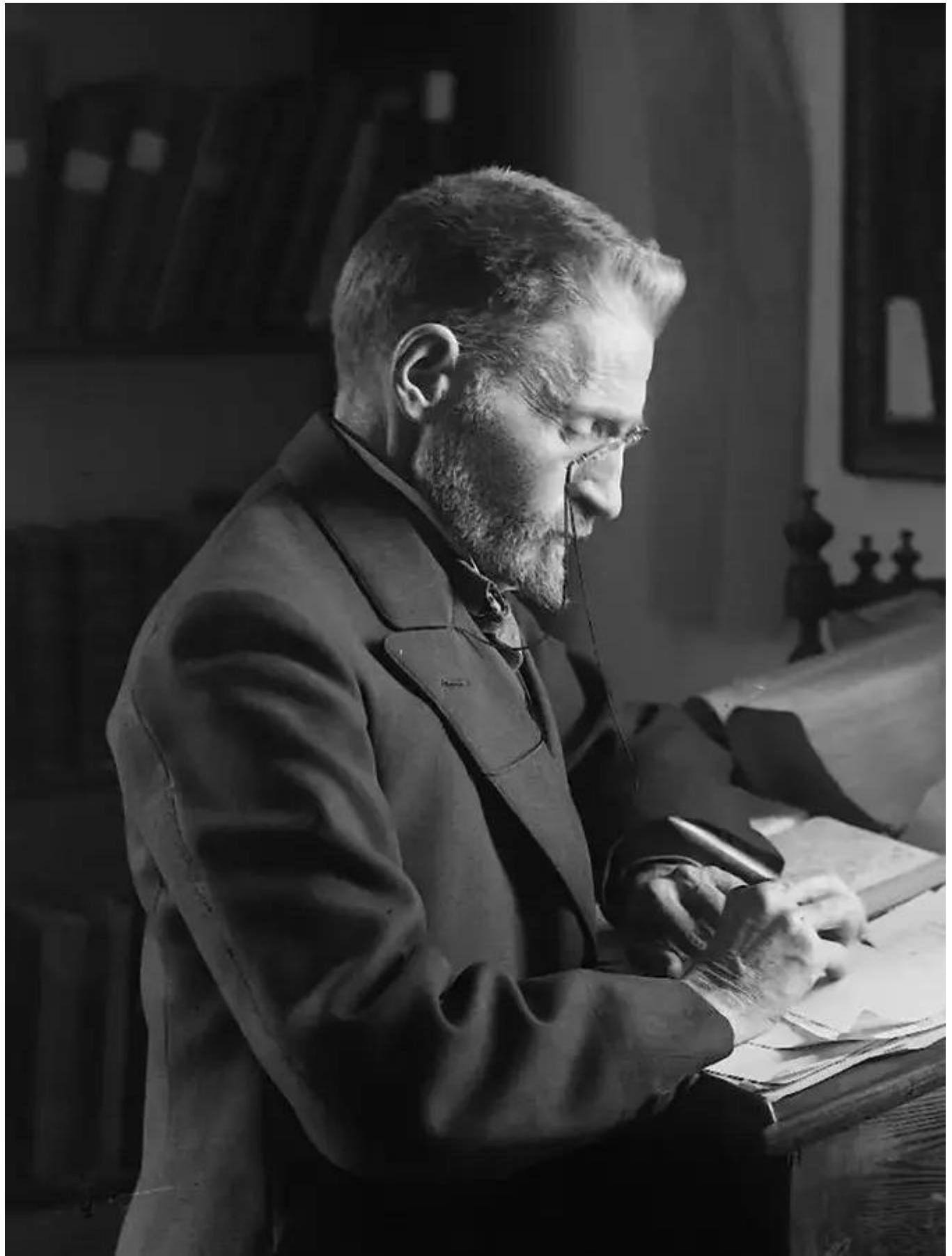
1881-nji ýylyň 13-nji oktýabrynda Parižde birtopar kursdaşynda ilkinji gezek iwrit dilinde yüzlenen Eliezeriň sözleri «Täze döwrüň ilkinji iwrit dilinde edilen çykyş» bolup taryha giripdir.

Eliezer deň-duşlarynyň iwrit diline düşünip-düşünmezligine üns bermelidirem öýtmändir. Onuň üçin iň esasy zat ene dilinde gürlemek bolupdyr. «Başga biri düşünmän geçsin. Nämé diýyändigimi bilesi gelse, goý, meniň dilimi öwrensin» diýip pikir edipdir.

Töweregindäki deň-duşlary bu hötjet adam bilen gürleşip bilmek, onuň bilen gatnaşyk açmak üçin iwrit dilini öwrenmäge

mejbur bolupdyr. Ben Ýahuda başlan göreşinde ilkinji üstünligini şeýdip gazanypdyr.

Bu ýagdaý ony hasam barlyşyksyz ýagdaýa getiripdir we aýaly Deworany hem ýanyna alup Palestina göçüpdir. Iwrit dilini janlandyrma maksadynyň ikinji we üçünji tapgyrlaryny durmuşa geçirmäge başlapdyr.

Eliezer Ben-Yahuda

Ilki bilen öz maşgalasyna iwrit dilinden başga dilde gürlemegi

gadagan edipdir. Onuň özi we maşgalasy başga dil bilmeyän ýaly hereket edipdirler. Ýogsam bolmasa ýazyjy rus, fransuz, iňlis, nemes dillerini suwara bilyän eken.

Ben Ýahuda Palestina göçen jöhitlere iwrit dilini öwretmek üçin iwrit dilinde gazet çykarmaga başlapdyr.

Elbetde, gündelik durmuşda ulanylmaýan dili adamlara öwretmek hiçem aňsat zat däl. Täze sözleriň manysyny berýän sözleri tapmak, pýesalary we ertekileri ýazmak, öň barlaryny terjime edip sahnalaşdyrmak, mekdepler we kurslar açmak, iň esasy-da adamlary ibrany diliniň täzeden gürlemäge degişlidigine ynandırmak gerekdi.

Eliezer Ben Ýahuda sabyr-takat we kejeňeklik bilen bularyň hötdesinden geldi. Jöhit maşgalalaryň «diňe iwrit dilinde» gürlemäge höweslendirilmegi üçin köpçülikleýin çäreler geçirdi.

Ol bulary edende iwrit diliniň gündelik sözlüğini-de taýýarlapdyr. Soňra uly iwrit sözlüğiniň üstünde işläpdir. Emma muňa ömri ýetmändir we ölüminden soň ikinji aýaly Hemda tarapyndan tamamlanan sözlük hazırlarerem Ysraýylyň iň esasy dil gollanmasy bolup hyzmat edýär.

Dil boýunça ylmy-barlag işlerini geçirmek üçin onuň guran çaklaňja komissiýasynyň dowamy hökmünde hazır Iwrit Dil akademiyasy işleyär.

Eliezer Ben Ýahudanyň kyssasy-ha şeýle. Indi bolsa zaza diliniň janlanyşyna seredeliň.

Roşan Lezgin

Zaza diliniň özbaşyna dildiginiň ýa-da şiwediginiň üstünde
edilýän jedellere girjek däl. Bu jedelleri ederden men ejiz
gelýärin.

Men size uly hormat goýýan ýazyjym Roşan Lezgini tanadasym gelýär.

Roşan Lezgin 1964-nji ýylda Diýarbekiriň Lije etrabynyň Dingilhewa diýen ýerinde ikisi gyz, ýedisi erkek dokuz doganyň dördünjisi bolup dünýä indi.

Heniz alty ýaşyndaka Gaziantepiň obalarynyň birinde ymamlyk etmäge başlan agasynyň ýanyna gidipdir.

Öz obasynda mekdep bolmansom, baran täze obasynda töänleýin diýen ýaly bilim alma mümkünçiliği döräpdir.

Roşan şol ýerde agasyndan arap elipbiýini-de öwrenipdir.

Okamaga aşa höwesli bolansoň birinji synpyň semestrinde ikinji synpyň sapaklaryny özleşdiripdir we başlangyç mekdebiň birinji-ikinji synpyny bir ýylda tamamlapdyr. Üçünji synpdan soň agasy harby gulluga çagyrylypdyr we olam mejburý ýagdaýda Lijedäki obasyna gaýdyp barmaly bolupdyr.

Obalarynda mekdep bolmandygy zerarly birýarym sagatlyk pyýada ýoly başga obada başlangyç mekdebiň dördünji-bäsiniyi synpynyda okap, 1975-nji ýylda mekdebi tamamlapdyr.

Mugallymynyň höweslendirmegi bilen tölegsiz ýatymlaýyn mekdebiň ekzamenlerini üstünlik bilen tabşyranam bolsa, 1975-nji ýylyň 6-njy sentýabryndaky Lije ýer yranmasy zerarly öñdenem kyn ýagdaýdaky maşgalanyň ýasaýşy beter kynlaşyp, Diýarbekiriň gyarak-bujak raýonyna göcmäge mejbur bolupdyrlar. Şähere göçenlerinden soň kakasy awtoulag heläkçiligine uçrap, maýyp bolupdyr. Onuň özünden uly doganlary-da öýden daşda bolandyklary üçin öydäki baş jigisi bilen ene-atasynyň eklenji-de boýnuna galypdyr.

Ýaňy 11 ýaşyndaka işlemähe mejbur bolupdyr, şeýdihem okuwyny dowam etdirmeye mümkünçiliği bolmandyr. Ol okamak höwesi bilen goşa düwlen ýumruk kimin ulalypdyr.

Dürli işlerde: tıkinçılık atelyelerinde, naharhanalarda işläpdir. Ýigrimi ýaşyna girendenem öylendirilipdir.

Şondan soň esasan gurluşyk işlerinde işläpdir. Şol geçen döwrüň içinde tapyp bilen her dürli kitabyny, gazet-žurnalyny okapdyr. Gurluşykçy bolup işläp ýörkä-de, ýassygynyň aşagy kitapsyz bolmandyr.

Kitap satyn almaga pulunyň ýok wagtynda bolsa, wagt

tapdygyndan Diýarbekir welaýatynyň Jemgyýetçilik kitaphanasyna gidil, eline ilen kitabyny okamaga dyrjaşypdyr.

Şygyrlar, hekaýalar ýygyndylaryny, romanlary okapdyr. Okadygysaýy edebiýat teoriýasyna we taryha bolan gyzyklanmasy artypdyr.

Turgut Özalyň kürt diline beren gyýtaklaýyn azatlygyndan peýdalanyп, kürt dilinde kitaplar, gazet-žurnallar çap ediliп başlanypdyr.

Roşan Lezgin hem doly we dogry bilim almadygam bolsa, zazaki dilinde ýazgylary we şygyrlary ýazmaga başlapdyr. Onuň ýazan gysgajyk şygyrlary we ýazgylary ilkinji gezek şol ýyllarda çap edilipdir.

Edil şol wagtlaram sebitde agyr basyşlaryň edilýän döwrüne gabat gelipdir. Her gün diýen ýaly birnäçe adamyň näbelli adamlar tarapyndan öldürilýän jenaýatlary bilen onlarça gynama hadysalary bolup geçipdir.

Halkyň depesinden gurşun deýin agyr garabulutlar inipdir. Adamlaryň umytsyz we ynamsyz, hemmeleriň islendik pursatda näbelli adamlaryň hüjümine duçar bolup biljek, öñünde ak «Renaultlaryň» gelip duran öyüň ýa-da adamyň betbagtçylyga uçrajakdygy gutulgysyz bolan tüm-garaňky günleridi şol günler. Ine, şular ýaly kyn döwürde 1996-1999-njy ýyllarda Halk Demokratik partiýasynyň ýolbaşy düzümine giripdir. Şol bir wagtyň özünde «Azadiya Welat» gazetinde kyrdkı we kurman şiwesinde yzygiderli çykyş edipdir. Kürt dilinde okap-ýazyp bilyän gatlagyň döremegi üçin partiýanyň hataryna goşulan

halka kürt dilinde sapak beripdir.

Ýewropada gurlan «Med TV» teleýáýlymyna korrespondentlik edipdir. Teleýáýlyma kurman we zazaki dillerinde habarlary ugradypdyr. Şol döwür ol gaýtadan tussag astyna alnyp, agyr gynamalara uçrapdyr.

Öýi dökülip kitaplary, kompýuterindäki ýazgylary elinden alnypdyr, telim gezek DGM-de jogapkärçilige çekilipdir.

1999-njy ýylyň fewralyndan soň syýasy herekete tankydy göz bilen garamaga başlapdyr we syýasatdan daşlaşypdyr.

2000-nji ýyllaryň başyndan bări syýasat bilen arasyna germaw çekip, şondan soňky ömrüni dil-edebiýat işlerine bagışlapdyr. Dürli temalarda ýazan kitaplaryny çap etdiripdir.

Şol geçen wagtda ilki-ilkiler guzlin, emma soňra 2006-njy ýıldan soň ýagdaýlar düzelişensoň aç-açan görnüşde zazaki kürt dilinde okap-ýazyp bilýän gatlagyň kemala gelmegi üçin özüne mahsus usullar bilen dil sapaklaryny berip başlapdyr.

2008-nji ýylда kâbir ýoldaşlarynyňam goldawy bilen agramly bölegi zazaki kürt dilinde berilýän we soňabaka gollanma arhiwe öwrülen www.zazaki.net saýtyny ýöredip başlaýar. Ýene şol ýoldaşlary bilen 2010-njy ýylда guran kružogynyň binýadynda taryhda ilkinji zazaki gazeti jolan «Newepel» gazetini 100-ni sanyna çenli çykarypdyr.

Şol döwürde zazaki kürt dili edebi-çepeper žurnaly bolan «Şewçila» žurnalyny-da çap edip başlapdyr we bu žurnaly-da 16-njy sanyna çenli çykaryp bilipdir.

Şu işleriň ýany bilen 2012-nji ýylда «Roşna» neşirýatyny açypdyr. Aglabा köpcüligi öz gazet-žurnal çykarma işleri döwründe ýazmaga başlan ellä golaý täze ýazyjy-şahyrlaryň kitaplaryny çap edipdir.

Bu kitaplaryň köpüsi onuň höweslendirmegi bilen ýazylypdyr, onuň redaktorlygyndan geçen ýarpydanam gowral eseri özünki hasaplap bolar.

Roşan Lezgin bilen Xalid Sadini

Emma ol ýoldaşlaryny ýazyjylyga höweslendirmek, olary sylaglamak we zaza dilinde ýazýan ýazyjylaryň we elbetde okyjylaryň sanyny artdyrmak üçin öñünde goýlan her bir materialyň üstünde ony ýazan awtoryndan köp işläp çap etmegi başarypdyr.

2001-nji ýylda çap edilen ilkinji kitabynyň yzyndan häzire

çenli öz ýazmagynda 16, terjime eden 13 sany – jemi 29 kitaby çap edilipdir.

Ençeme gazet-žurnalda çykyş edip gelýär.

1997-nji ýyldan başlap häzire çenli Türkiýäniň daşynda we içinde birnäçe ýokary okuw jaýynda, edara-guramada onlarça konferensiýa we simpoziuma gatnaşypdyr.

Şu işleriň barsyna ýetişip bilyän adamyň hiç hili saglygy goraýyış ätiýaçlandyryşynyň ýokdugyny, gündelik hysyrdylar bilen güzeranyny dolamaga synanyşýan biridigini aýtsam, geň galarsyñyz gerek?

Emma Roşan Lezgin üçüsi gyz, biri oglan dört çagany terbiýeläp ýetişdiren, şol bir wagtyň özünde özü-de okuwyny dowam etdirýän renessans gahrymanydyr.

Ilki gatnap okap, orta mekdebiň attestatyny alýar, emma agyr durmuş şertleri sebäpli soňra, has dogrusy elli ýaşyna gadam basan günü liseýe girip, üç ýyl okaýar we ony tamamlaýar.

Ýokary okuw jaýynyň ekzamenlerini tabşyryp, 305 utuk bilen Türk dili we edebiýaty bölümne girýär. Häzir ol sapaklarynyň ýarsyndan gowragyny geçipdir, galan ýarsyny-da geçip ýör.

Ýokary okuw jaýyny tamamlandan soň kandidatlyk we doktorlyk dissertasiýasyny goramak üçin häzirden taýýarlyk görýär. Megerem onuň okuwyny gutarandan soňky kandidatlyk we doktorlyk dissertasiýasy üçin temasy we meýilnamasy taýýar bolmaly.

Bitirýän uly işlerine, şular ýaly gahrymançyligyna garamazdan, ol örän sypaýy, özünü tanaýan we hetden aşmaýan biridir.

Ol şolar ýaly agras we edepli adam welin, kişä mätäç bolmajak bolup azap barsyny edýär.

Şeýle bir namysjaň adam welin, at-abraýyna we mertebesine zeper ýetmezligi üçin janypkeşlikden gaça durmaýar.

Ak kagyz ýaly arassa we ap-ak durmuşyna hapa sürtelmezligi, yzyndan gep-gybat edilmezligi üçin şübheli işlerden we hereketlerden, problemaly adamlardan gaça durýar.

Ehli iman, ehli wyždan we musulman zaty-muhterem...

Men ömrümde şonuň ýaly özünü, dilini, işini sylaýan we aýratyn göz bilen garaýan adam görmedim diýip bilerin.

Onuň ýeke-täk maksady halkynyň diline, edebiýatyna, sungatyna goşant goşmak we olary ösdürmek üçin üzňüsiz zähmet çekmekdir.

Dogrusy, Roşan Lezgin seýrek gabat gelinýän ajaýyp adam. Ynanyň, ony ýakyndan tanasaňyz bu ýazanlarymyň nähili azdygyny özüňizem duýarsyňyz.

Sözümiň soňunda «Hudaýym, bularyň sanyny köpeltsin» diýmekden başga näme diýjegimi bilemok...

Hawa, ylaýym olaryň sany köpelsin...

M.Halid SADINI.

@XalidSadini

Penşenbe, 14.11.2019 ý. Edebi makalalar